

بسم الله الرحمن الرحيم

تبیین قرآن

درس گفتارهایی از: مسعود بسیطی

در **دوره تبیین قرآن**، درباره‌ی چگونگی تبیین قرآن و نحوه‌ی بهره‌مندی از هدایت این کتاب نورانی سخن خواهیم گفت؛ و به این موضوع می‌پردازیم که چگونه می‌توان منظور حقیقی خدا را از کلامش دریافت. این مبحث در هشت گفتار و طی هشت هفته‌ی متوالی جهت استفاده‌ی علاقمندان ارائه می‌گردد.

درس هشتم: قرآن، بدون مبین، کتاب ضلالت است!

در **درس اول و دوم** به این موضوع پرداخته شد که: قرآن در عین جامعیت، مُجَمَّل است؛ و در عین اینکه کتاب هدایت بشریت خوانده شده، ظاهراً ابهامات متعددی دارد. تا زمانی که این ابهامات، توسط خداوند و یا مرجع مورد تایید او برطرف نشوند، مقصود حقیقی خدا از کلامش آشکار نخواهد شد و آیات مذکور برای مردمان قابل استفاده نخواهند بود. لذا ضرورت وجود مبینی الهی که به مفاهیم و علوم کلام وحی، اشراف داشته باشد، بدیهی و عقلانی می‌نماید.

در **درس سوم** گفته شد: خداوند به ضرورت وجود مبین (= تبیین کننده) برای کلامش تاکید فرموده؛ خود، این مبین را معرفی نموده؛ و قرآن را جز برای اینکه توسط مبین برای مردمان تبیین شود و بدین وسیله اختلافات مردم رفع گردد فرو نفرستاده است.

در **درس چهارم** گفته شد: با استناد به کلام خدا و رسولش، تبیین کنندگان قرآن که از سوی خداوند متعال به این شأن نایل آمده‌اند، اهل بیت علیهم السلام هستند؛ و به این امر که هر عصری نیازمند مبینی زنده است، تاکید گردید.

در **درس پنجم** گفته شد: بنا به فرمایش رسول خدا، تنها راه هدایت، تمسک و مراجعه به مبین قرآن – اهل بیت علیهم السلام – است؛ و به این موضوع مهم تذکر داده شد که خداوند، برای مردم این عصر هم مبینی زنده انتخاب کرده تا مردم بتوانند با مراجعه به ایشان به هدایت و سعادت دست یابند.

در درس ششم و هفتم گفته شد: تبیین کنندگان قرآن علاوه بر شأن تبیین کلام وحی، دارای شئون قرآنی دیگری نیز هستند که همگی بر لزوم مراجعه‌ی مردم به مبین قرآن - یعنی اهل بیت علیهم السلام - تاکید دارند. برخی از این شئون، عبارتند از: صاحب علم، رافع اختلاف، هدایتگر، صاحب امر و ...

در این درس به این موضوع می‌پردازیم که: قرآن، بدون مبین، کتاب ضلالت است!

ممکن است برخی، مراجعه به مبین قرآن را در صورت وجود سوال و ابهام، امری عقلانی و قابل قبول بدانند، اما معتقد باشند لزومی ندارد که حتما و در مورد تمامی آیات، به مبین قرآن، مراجعه نمود؛ چراکه قرآن، کتاب هدایت همگان است و چنین نیست که همه‌ی آیات آن مُجَمَل، متشابه و یا مبهم باشد. به اعتقاد این عده، بسیاری از آیات قرآن، قابل فهم است و افراد مختلف بسته به سطح فهم، علم و ظرفیت خود می‌توانند متوجه منظور آن شوند.

در پاسخ به این عده می‌گوییم:

تذکر اول: آیا این احتمال وجود ندارد که مقصود خدا از کلامش غیر از آنچه باشد که گمان می‌کنیم؟!

درست است که قرآن برای هدایت عامه نازل شده، اما این بدان معنا نیست که هر کسی بتواند هدایت را به تنهایی از آن استخراج کند. قرآن، کلام خداست و چه کسی می‌تواند با اطمینان کامل بگوید یقین دارد منظور خدا از کلامش همان چیزی است که او استنباط کرده است؟

از همین روست که رسول خدا چنین تاکید می‌کند: "همانا چیزی دورتر به دل‌های مردم از تفسیر قرآن نیست!"^۱

و امیر مؤمنان - جانشین و مبین قرآن پس از رسول خدا - چنین هشدار می‌دهد:

"مبادا قرآن را به رأی و نظر خویش تفسیر کنی. باید آن را از علما (یعنی راسخون در علم^۲، صاحبان علم^۳ و حاملان علم^۴) یاد بگیری و بفهمی. چه بسا ظاهر بخشی از آیات مانند کلام انسان‌ها باشد، ولی آن کلام، کلام خداست و تأویل آن شباهتی با کلام بشر ندارد. پس کلام خدا را مانند کلام بشر مپندار که هلاک شوی و مردم را هم گمراه نمایی."^۵

نباید فریب تحصیلات، مدرک و مطالعات خود را خورد. در هر سطحی از دانش و با هر مدرکی، لازم است به این تذکر عقلانی توجه کنیم که: "آیا احتمال ندارد معنا و مقصود کلام خدا چیزی غیر از آنچه ما فکر می‌کنیم باشد؟"

به عنوان نمونه، اسحاق کندی که یکی از فیلسوفان بزرگ تاریخ به شمار می‌رود، شروع به نگارش کتابی درباره‌ی تناقض آیات قرآن نمود. امام حسن عسکری (ع) به یکی از شاگردان خود فرمود با برخوردی مناسب و همراه با ملاحظت از او بپرسد:

"آیا احتمال نمی‌دهی که مقصود خدا از کلامش غیر از آنچه باشد که تو گمان کرده‌ای؟! چه می‌دانی؟ شاید خداوند معنایی اراده کرده و تو برداشت دیگری داشته‌ای!"

اسحاق کندی با شنیدن این سخن، به فکر فرو رفت و آن را عقلانی و منطقی یافت. سپس تمام آنچه را نوشته بود، سوزاند.^۱

خلاصه آنکه: درست است که افراد مختلف، بسته به میزان علم، عقل و ظرفیت‌شان، دریافت‌هایی با عمق متفاوت از کلام خدا دارند. اما این، بدان معنا نیست که هر برداشتی از قرآن صحیح باشد و لزوماً مقصود خداوند از کلامش همان باشد که آدمی فکر می‌کند.

تذکر دوم: برای فهم هر بخش از کلام خدا توجه به **تمامی** قرآن ضروری است!

هنگامی شنونده‌ی یک پیام می‌تواند با اطمینان بگوید کاملاً متوجه منظور گوینده شده که اجازه دهد کلام او به انتها برسد. در غیر این صورت حتی این احتمال وجود دارد که برداشتی کاملاً مغایر با منظور نظر گوینده داشته باشد. به طور مثال وقتی خداوند می‌فرماید: "وای بر نمازگزاران!"^۲ نمی‌توان نتیجه گرفت خداوند نماز را امری ناپسند می‌شمارد؛ زیرا هنوز کلام خداوند تمام نشده و در ادامه‌ی آیه توضیح می‌دهد: "آنان که در نمازشان سهل انگارند"^۳. بنابراین، خداوند نمازگزارانی را که در نمازشان سهل انگاری می‌کنند، مورد عتاب قرار داده، نه تمامی نمازگزاران را.

به همین ترتیب، در مورد سایر عبارات قرآنی باید تمامی کلام خدا را در نظر گرفت. توجه به این نکته ضروری است که حتی با اتمام یک آیه یا یک سوره نمی‌توان گفت کلام خدا به طور کامل منعقد شده؛ چراکه کلام خدا از ابتدا تا انتهای قرآن را در بر می‌گیرد. پس برای فهم دقیق و عمیق از قرآن، باید تمامی آیات آن را هم‌زمان مورد توجه و بررسی قرار داد؛ وگرنه با یک جمله از کل کلام خدا نمی‌توان منظور خدا را به طور کامل متوجه شد.

بنابراین، نمی‌توان گفت: «ما به آیات مُجَمَّل و متشابه و آنچه نمی‌فهمیم کاری نداریم و تنها سراغ تبیین آیاتی می‌رویم که مفهوم آنها را متوجه می‌شویم». چراکه برای فهم صحیح مقصود خدا باید تمامی آیات - از جمله مُجملات و متشابهات - را در کنار هم در نظر گرفت.

تذکر سوم: هنوز کلام خدا به صورت کامل منعقد نشده است!

قرآن، کلام زنده و ساری خداست و از آنجا که بیان‌کننده‌ی همه چیز - حتی وقایع آینده - است، بسیاری از مصادیق آن هنوز رخ نداده؛ لذا برای عموم انسان‌ها این امور آشکار نیست. از همین رو برای ما هنوز تمام کلام الهی منعقد نشده تا بتوانیم به‌گونه معانی آیات دست یابیم.

فقط، مبیّن‌منتخب از سوی خدا که علم قرآن به تمامی در سینه‌اش جای گرفته، از همه‌ی وقایع مورد بحث در قرآن - چه مربوط به گذشتگان و چه اخبار آیندگان - اطلاع دارد. لذا تنها راه فهم صحیح و کامل آیات، مراجعه به مبیّن است.

چه زیبا امیر مومنان می‌فرماید:

"این قرآن را به حرف در آورید و خودش برای شما هرگز سخن نخواهد گفت. [اما] من از جانب آن به شما خبر می‌دهم: همانا علم آنچه گذشته و علم آنچه تا قیامت خواهد آمد و احکامی که به آن نیاز دارید و بیان آنچه در آن اختلاف دارید، در آن وجود دارد. اگر از من سوال کنید، به شما تعلیم خواهم داد." ۱۱

تذکر چهارم: مبیّن قرآن، ما را از تفسیر و تأویل آیات بر پایه‌ی استنباط شخصی منع کرده است.

بنا به فرمایش رسول اکرم (ص)، معنا کردن بی‌جای آیات قرآن^{۱۲} و ارائه‌ی تأویل و تفسیر نادرست از آیات آن^{۱۳}، جزو خطرناک‌ترین فتنه‌هایی هستند که می‌توانند مردم را به گمراهی بکشانند. از این رو تبیین‌کنندگان الهی مردم را از نظردهی درباره‌ی مفاهیم قرآن بر پایه‌ی استنباط شخصی منع کرده و فرموده‌اند:

"بر حذر باش که قرآن را مطابق نظر خویش قرائت کنی^{۱۴}. کسی که با رأی خویش درباره‌ی قرآن صحبت کند، حتی اگر درست هم بگوید خطا کرده^{۱۵} و برای او پاداشی نیست؛ و اگر خطا کند در

پرتگاهی بلندتر از آسمان سقوط می‌کند.^{۱۶} در صورت خطا گنااهش بر عهده‌ی خود اوست^{۱۷} (و نمی‌تواند فعل خود را چنین توجیه کند که از روی عمد چنین خطایی را مرتکب نشده؛ چراکه اصلاً حق نداشته با علم و فهم و سلیقه‌ی خود کلام خدا را معنا و تأویل کند). کسی که قرآن را تفسیر به رأی می‌کند، بر خدا دروغ و افترا بسته^{۱۸} و هم خود و هم دیگران را به هلاکت و نابودی کشانده است.^{۱۹}"

بنابراین، مردم باید آنچه از قرآن که بدان محتاجند (علم، فهم، هدایت، نور، برکت، شفا و ...) را با مراجعه به تبیین کنندگان کلام وحی و برگزیدگان الهی به دست آورند؛ نه آنکه به رأی خود، قرآن را تفسیر کنند.^{۲۰} اگر کسی بدون توضیح و تبیینِ مبینِ قرآن سراغ این کتاب برود، نه تنها متوجه مقصود اصلی خدا نخواهد شد؛ بلکه چنان که خدا در قرآن فرموده ممکن است به جای هدایت، دچار گمراهی شود:

"يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا"^{۲۱}

(خداوند) بسیاری را با آن (قرآن) گمراه و بسیاری را هدایت می‌کند!

با استناد به کلام امام صادق علیه السلام ذیل این آیه، آنهایی که گمراه می‌شوند، کسانی هستند که قرآن و تأویل آن را از مبین قرآن نگرفته‌اند؛ از این رو معنای حقیقی کلام خدا را متوجه نشدند و خود و دیگران را به گمراهی کشانند.^{۲۲}

در خاتمه به آنانکه در جستجوی کسب علم، فهم و هدایت قرآن هستند، یادآوری می‌کنیم:

خداوند برای مردمان هر عصر، مبین زنده‌ای قرار داده تا مردم بتوانند با مراجعه به او به سعادت، هدایت و برکات موجود در قرآن دست یابند. به فرموده‌ی رسول خدا، مبین قرآن، در عصر ما، حضرت مهدی (عج) است و کسانی که به ایشان متمسک شوند، هیچ‌گاه گمراه نخواهند شد.^{۲۳} اما آنانکه بدون مراجعه و تمسک به مبین زمان خود، به دنبال بهره‌مندی از قرآن باشند، به فرموده‌ی خدای متعال، به جای هدایت، دچار ضلالت خواهند شد.

سلام و درود خداوند بر مبین زنده‌ی زمان

سلام بر تلاوت کننده و مترجم کتاب خدا

سلام بر او آن هنگام که قرآن را قرائت و تبیین می‌کند:

"السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا تَالِيَ كِتَابِ اللَّهِ وَتَرْجُمَانَهُ ... السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقْرَأُ وَتُتَبِّينُ"^{۲۴}

نکات مهم این جلسه:

- کسی نمی‌تواند با یقین و اطمینان کامل بگوید منظور خدا از کلامش همان چیزی است که او استنباط کرده است.
- به منظور فهم دقیق و عمیق کلام خدا، باید تمامی آیات قرآن را - اعم از محکم، متشابه، ناسخ، منسوخ و ... - هم‌زمان مورد توجه و بررسی قرار داد.
- قرآن، بیان‌کننده‌ی همه چیز است و باید درباره‌ی وقایع آینده هم صحبت کرده باشد. از آنجا که بسیاری از مصادیق وقایع آینده هنوز رخ نداده و برای انسان‌ها آشکار نشده، مانند این است که کلام خدا برای ما به تمامی منعقد نشده باشد. لذا بدون مراجعه به کسی که تمامی علم قرآن در سینه‌اش جای دارد، نمی‌توان به‌گونه معانی آیات دست یافت.
- خدا و مبین قرآن، ما را از تفسیر و تأویل آیات بر پایه‌ی استنباط شخصی منع کرده‌اند.
- بدون مبین، قرآن نه تنها موجب هدایت آدمی نمی‌شود؛ بلکه کتاب ضلالت خواهد بود.
- برای بهره‌مندی از قرآن، باید به مبین زنده‌ی زمان - یعنی حضرت مهدی (عج) - متسک شد.

۱- "انه ليس شيء باعد من قلوب الرجال من تفسير القرآن": بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۰۰؛ امام باقر و امام باقر علیهما السلام نیز فرموده‌اند: "ليس شيء ابعده من عقول الرجال من تفسير القرآن" یعنی: چیزی دورتر به عقل‌های مردم از تفسیر قرآن نیست: بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۹۱ و ۹۴.

۲- "الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ": قرآن کریم، سوره آل عمران، آیه ۷. بنگرید به: درس ششم از دوره تبیین قرآن.

۳- "الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ": قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۴۹. بنگرید به: درس ششم از دوره تبیین قرآن.

۴- "مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ": قرآن کریم، سوره رعد، آیه ۴۳. بنگرید به: درس ششم از دوره تبیین قرآن.

۵- بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۰۷.

۶- المناقب، ج ۴، ص ۴۲۴.

۷- "فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ": قرآن کریم، سوره ماعون، آیه ۴.

- ۸- امام صادق علیه السلام - ششمین مبین قرآن پس از رسول خدا - چنین فرموده‌اند: "إِن فِي الْقُرْآنِ مَا مَضَى، وَ مَا يَحْدُثُ وَ مَا هُوَ كَائِنٌ" یعنی: همانا در قرآن آنچه در گذشته رخ داده و آنچه در آینده رخ می‌دهد و آنچه الان وجود دارد، آمده است: بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۹۵.
- ۹- "الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ": قرآن کریم، سوره ماعون، آیه ۵.
- ۱۰- اهل بیت علیهم السلام، مبین قرآن، راسخون در علم (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ)، صاحبان علم (الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ) و حاملان علم (مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ) هستند. بنگرید به: درس ششم از دوره تبیین قرآن.
- ۱۱- "ذَلِكَ الْقُرْآنُ فَاسْتَنْطِقُوهُ وَلَنْ يَنْطِقَ لَكُمْ، أَخْبِرْكُمْ عَنْهُ، إِنَّ فِيهِ عِلْمٌ مَا مَضَى وَ عِلْمٌ مَا يَأْتِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ حَكْمٌ مَا بَيْنَكُمْ وَ بَيَانٌ مَا أَصَبْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ، فَلَوْ سَأَلْتُمُونِي عَنْهُ لَعَلَّمْتُكُمْ": کافی، ج ۱، ص ۶۱.
- ۱۲- رسول خدا فرموده‌اند: "اکثر ما أخاف على امتي من بعدى رجل يتأول رجل القرآن يضعه على غير مواضعه" یعنی: بیشترین ترس من بر امت بعد از خودم از کسی است که قرآن را در غیر جایگاه و مورد خویش تأویل می‌کند: بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۱۲.
- ۱۳- رسول خدا فرموده‌اند: "أخوف ما أخاف على امتي زلات العلماء و ميل الحكماء و سوء التأويل": بیشترین ترس من برای امتم، لغزش‌های علما، حق‌کشی قاضیان و تأویل‌های نادرست از قرآن است: مجموعه ورام، ج ۲، ص ۲۲۷.
- ۱۴- امام صادق (ع) می‌فرماید: "وَ إِيَّاكَ وَ تِلَاوَةَ الْقُرْآنِ بِرَأْيِكَ" یعنی: به شدت از اینکه قرآن را به رای خود معنا و پیروی کنی بپرهیز: بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۰۰.
- ۱۵- رسول خدا (ص) می‌فرماید: "مَنْ تَكَلَّمَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَاصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ": بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۱۱.
- ۱۶- امام صادق (ع) می‌فرماید: "مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ إِنْ أَصَابَ لَمْ يُؤْجَرْ وَ إِنْ أَخْطَأَ فَهُوَ أَبْعَدُ مِنَ السَّمَاءِ": بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۱۰.
- ۱۷- امام صادق (ع) می‌فرماید: "مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَاصَابَ لَمْ يُؤْجَرْ وَ إِنْ أَخْطَأَ كَانَ إِثْمُهُ عَلَيْهِ" یعنی: کسی که قرآن را به رای خود تفسیر کند، اگر درست بگوید، پاداشی نمی‌گیرد و اگر خطا کند، گناهش بر عهده ی خود اوست: بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۱۰.
- ۱۸- رسول خدا (ص) می‌فرماید: "وَ مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَقَدْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ": بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۲۲۷.
- ۱۹- امام باقر (ع) می‌فرماید: "وَ يَحْكُ يَا قَتَادَةَ إِنْ كُنْتَ إِتْمَا فَسَّرْتَ الْقُرْآنَ مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِكَ فَقَدْ هَلَكْتَ وَ أَهْلَكْتَ" یعنی: وای بر تو ای قتاده اگر قرآن را از پیش خود تفسیر کنی هم خود و هم دیگران را هلاک کرده‌ای: بحارالانوار، ج ۴۶، ص ۳۴۹.
- ۲۰- امام صادق (ع) می‌فرماید: "أَنْ يَسْتَنْبِطُوا مَا أَحْتَاجُوا إِلَيْهِ مِنْ ذَلِكَ عَنْهُمْ لَأَ عَنْ أَنْفُسِهِمْ": بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۰۰.
- ۲۱- قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۲۶.
- ۲۲- "إِذْ لَمْ يَأْخُذْهُ عَنْ أَهْلِهِ فَضَلُوا وَ أَضَلُوا": وسائل الشيعه، ج ۲۷، ص ۲۰۱.
- ۲۳- بنگرید به: درس پنجم از دوره تبیین قرآن.
- ۲۴- فرازی از زیارت آل یاسین: بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۱.